

DRUKKERIJ COLIER - MORJOS (PRINTERS) 1953-1985

De oude tijd

Toen ik in augustus 1953 ging werken in de drukkerij Colier in de Gentse Jutestraat zag Vlaanderen er nog helemaal anders uit dan tegenwoordig. Zo was mijn woonplaats Drongen nog grotendeels een landbouwgemeente en geen deelgemeente of wijk van de fiere Gentse stede.

Aldus was ik niet weinig blij dat ik zoals de meeste Drongense arbeiders en bedienden werk vond in de Gentse industrie, iets wat destijds meestal gebeurde in de talrijke textielfabrieken. Na het behalen, in 1953, van mijn diploma A3 grafisch tekenen aan de stedelijke vakschool CNR aan de huidige Offerlaan, kwam ik, bijna vanzelfsprekend, terecht in de Gentse drukkerswereld.

In mijn geval wil dat zeggen in drukkerij Colier, een van de eerste Gentse drukkerijen die na WO II, van hoogdruk radicaal was overgeschakeld naar vlakdruk, en aldus een alombekende stevige reputatie genoot inzake de stilaan verouderde steendruk en het, daarvan afgeleide, moderner procedé offset. Tijdens het interbellum stond de bedrijfsnaam Colier & Co in Gent voor de grootste steendrukkerij. Ze was gevestigd in twee straten in de binnenstad. De burelen in de Kalandeberg 7 en de werkplaatsen in de Onderstraat 5. De baas Robert Colier was van origine een Brusselaar. Het oudste drukwerk, een affiche, die het Miat van drukkerij Colier bezit, dateert van 1923.

De nieuwe locatie van de sinds 1946 in de Jutestraat gevestigde drukkerij was een voormalige houtzagerij. Toen ik er begon te werken was, behalve de burelen, de drukkerij nog gevloerd met bakstenen, en werd, wanneer de temperatuur en de vochtigheidsgraad voor het papier niet optimaal waren, het drukproces zo goed mogelijk bevorderd met grote ronde kolenkachels.

Toen ik er, als zeventienjarige pas afgestudeerde leerling, met mijn fiets ter kennismaking naartoe reed, deed ik dat langs de Drongense Steenweg en de Rooigemlaan richting de wijk De Brugse Poort. De Rooigemlaan was omzoomd door heerlijk geurende, lommerrijke lindebomen. Omdat ik niet op het fietspad naast de bomen maar ertussen reed, werd ik aangesproken door een politieagent, die me daarvoor gelukkig niet op de bon schreef. Eerlijk gesproken voelde ik mij, als buitenjongen, door het stadsrumoer niet zo op mijn gemak. Op het kruispunt van de Bevrijdingslaan en de Brugse Steenweg sloeg ik af richting Mariakerke, naar de Jutestraat 10, straat waarvan de huizen met pare nummers hoorden bij Gent en de onpare nummers bij

Mariakerke.

Ik werd in de drukkerij ontvangen door de amper een half jaar voordien benoemde jonge zakelijke beheerder van de drukkerij, Jean Bonnaffé, die in het grote huis naast de drukkerij woonde, en door de toen zestigjarige technische chef Jules Van de Velde. Zoals het hoort, dacht ik, had ik mijn diploma meegebracht, maar die achtte de technische baas amper een blik waard. Ik was, met 88% van de punten, de primus van mijn jaar in de vakschool, maar met een strenge blik zei hij tegen mij: ‘Vergeet alles wat je hebt geleerd en luister naar mij.’ Hij overhandigde me een speciale kroontjespen, chemische inkt en een lithografische steen om er de hoofdkleur van een wijnetiket op te tekenen. Om die proef tot een goed einde te brengen zette ik mij, in afzondering, aan een oud cafétafeltje voor het venster van mijn slaapkamer.

Pas nadat het resultaat van mijn opdracht door mijn toekomstige leermeester was goedgekeurd, durfde ik op aanraden van mijn moeder vragen hoe groot mijn uurloon zou zijn. Het lag een kwart lager dan wat mijn vader toen in de textielindustrie verdiende. Mijn leeftijdgenoten die toen begonnen te werken in de metaal- of chemische industrie verdienden ongeveer tien ten honderd meer dan ik. In 1953 duurde een werkweek nog vijfenveertig uur lang, dat wil zeggen dat men ook op zaterdagmorgen vier uur moest werken. Zo’n lange werkweek bracht, hoe men het ook draait of keert, extra geld in het bakje. Men moet ook in acht nemen, dat de werkdruk toen bijlange nog niet zo hoog lag als tijdens de tegenwoordig gemiddelde zevenendertig uur durende werkweek. Eén voorbeeld: het toerental van een drukpers was toen nog wel vijfmaal lager dan nu.

Ik begon aldus te werken in drukkerij Colier de eerste dag na de Gentse Feesten 1953. Mijn leermeester Jules Van de Velde gaf me onmiddellijk een zware opdracht: een affiche van een bekende stedelijke Gentse school in vier kleuren, formaat 62 x 92 cm, op zinkplaten te tekenen. De affiche was bestemd om in Vlaamse spoorstations te hangen. Het was een ontwerp van de in Vlaanderen heel bekende graficus Herman Verbaere. De affiche werd gedrukt op een platte lithografische pers van het Duitse merk Krause. De drukker Firmin Chavez, die toen de pensioengerechtigde leeftijd naderde, was een uitstekende vakman die in een mum van tijd de moeilijkste kleuren van drukinkt kon maken. Het was een man die fier was op zijn vakkennis en degene die ze ook maar enigszins in vraag durfde stellen, kreeg in ongezouten woorden van hem direct de wind van voor.

Na een jaartje werken in de drukkerij dwong Jules Van de Velde me om avondlessen tekenen naar levend model te volgen aan de Gentse Academie voor Schone Kunsten. Hij had daar, zonderling, toe besloten nadat hij had vastgesteld dat ik, als kerel van de buiten, uit mijn hoofd niet natuurgetrouw een

boerenpaard kon tekenen. Ik volgde de lessen met veel interesse en genoeg. Ik mocht, zonder loonverlies, een kwartier voor sluitingstijd de drukkerij verlaten om naar de school te fietsen en de modellen waren meestal mooie jonge vrouwen waar, zoals men zegt, 'pak' aan was. Tijdens twee van de drie leerjaren kreeg ik les van de Gentse kunstschilder Gaston Pauwels. De man was een buitengewone kenner van de klassieke kunst. Tijdens het lesgeven lag het woord 'sfumato' voortdurend op zijn lippen.

Na een tweetal jaar in de drukkerij te hebben gewerkt vroeg ik of het niet mogelijk was om mijn uurloon met enkele frankjes te verhogen. Goed, maar meer dan 75 cent kon niet, gezien de economische toestand. Een tijdje nadien zorgde chef Jules Vandevelde er persoonlijk voor dat ik beschikte over een trekpen, passer, twee metalen winkelhaken, een van 45 en een van 60 graden, en een lat. Het materiaal werd aangekocht bij de Parijse firma Deberny en was in Gent nergens te koop. De som die de drukkerij ervoor neertelde, was ongeveer gelijk aan mijn maandloon en werd beschouwd als mijn eigendom. Om aan te tonen van welke hoge kwaliteit het tekenmateriaal was, is de pen en passer nog altijd goed bruikbaar.

Firmins zoon Frans, met diens vrouw Agnès als helpster, werkte in de drukkerij op een oude offsetpers waarvan om de zoveel weken een radertje stuk was. Nog erger was het gesteld met de tweekleuren offsetpers uit de jaren dertig die met haar formaat 92 x 124 cm toenmaals waarschijnlijk de grootste was in Gent. Wanneer de pers in gang werd gezet, maakte het mechaniek een geluid dat leek op een vertrekkende stoomlocomotief. De hele drukkerij trilde op haar grondvesten. Hoe bekwaam de drukker die op de pers werkte ook was en zijn best deed, het was onmogelijk er nog mooi drukwerk mee te maken. Ik herinner mij dat de pers op den duur alleen nog diende om er werk op te drukken dat kwalitatief geen al te hoge eisen stelde. Ik denk aan de honderduizenden etiketten voor het merk Celta Pils van de bekende Gentse brouwerij Meiresonne. Op het etiket stond de kop van een oude Galliër met een grote hangsnor en een helm op met twee horens. Telkens wanneer per abuis de snor van de Galliër op zijn kin en zijn helm op zijn neus stond gedrukt, was de drukker verplicht de pers stil te leggen om dit te verhelpen. Het gebeurde echter vaak dat atelierchef Jules de drukker met een kwinkslag vroeg in dit geval gewoon verder te drukken, aangezien de beschonken pinteliers aan de tapkast dat toch niet meer zagen.

Aan de andere, kleinere offsetpers werd bij het drukken van wijn- en bieretiketten soms een verguldpers gekoppeld, een machine die 'doreuze' werd genoemd. Het is tegenwoordig ongelooflijk hoeveel technische termen in de drukkerij toen nog Frans waren, en dit des te meer wanneer, zoals bij Morjos, de directieleden zich onder mekaar doorlopend uitdrukten in die taal. Naast

doreren herinner ik me ook nog de gebruikte werkwoorden: estamperen, traceren, triëren, embaleren, piekeren, enzovoorts. Bij het gebruik van de ‘doreuze’ kwam er uiteraard geen goud aan te pas, maar een uiterst fijn geel koperpoeder dat meters ver in de omtrek een spoor achterliet - een spoor dat bovendien helemaal absoluut niet gezond was, gezien wie aan de machine werkte als tegengif gratis een liter melk kreeg.

In de veel kleinere typografische afdeling van de drukkerij stonden één met een voetpedaal en twee elektrisch aangedreven degelpersen en een groot aantal kasten met loden en houten soorten lettertypes van velerlei formaat. Als lithografisch tekenaar had ik daar weinig of niets te zoeken. Toen al bleek dat, behalve voor het drukken van leesboeken, de drukvorm typografie resoluut overvleugeld ging worden door het offsetprocedé. Op deze trend haakten de drukkersscholen uiteraard meer en meer in om de toekomst van het vak te garanderen.

De opvolger van de Gentse drukker Firmin Chavez was de Bruggeling Florimond Lescrauwaet. Hoewel een tiental jaren jonger dan zijn voorganger, was ook hij een element van de oude stempel die liever en beter werkte op een lithografische dan op een offsetpers. Naast de prachtige affiches in talrijke kleuren die hij er op drukte, herinner ik me dat Florimond graag pronkte met het feit dat hij het grootste loon van de arbeiders in de drukkerij verdiende, maar absoluut niet vrekkelig was. Zo nodigde hij zijn collega's af en toe uit om, op zijn kosten, na het werk een stapje in de wereld te zetten. Florimond was niet alleen de gulhartigheid zelf om mee op stap te gaan, maar ook bereid zijn vakkennis spontaan door te geven aan toekomstige drukkers. De meeste drukkers schermden wat ze wisten nog af als een geheim. Ik heb het meegemaakt dat een andere drukker die door de directie werd gevraagd een verstandig jong element op te leiden dat afwimpelde met: ‘Zeg, ik ben geen achterwaarsterige.’

Naast voornoemde werknemers had de drukkerij toen als snijder Robert Bekaert, als typografen Jan Stadius en Robert De Bruycker, als lithograaf Gaston Van Gelder, als klusjesman Raymond Janssens die ook instond voor het greineren van de drukplaten, als inpaksters Adi en Jenny en een vrouwelijke bureelbediende, wier voor- of achternaam ik vergeten ben of nooit geweten heb, alsook een drietal, vaak wisselende, ongeschoolde jonge helpers met een leercontract, in dienst. Inpakster Adi was een levenslustige vrouw die in een andere drukkerij ooit een oog had verloren toen, spelenderwijs, een propje papier tegen haar pupil was terechtgekomen. Persoonlijk had ik vooral met lithograaf Gaston Van Gelder een goed contact. Hij was de eerste die mijn werk als lithografisch tekenaar waardeerde en de enige collega waarmee ik tot net voor zijn dood in de tweede helft van de jaren tachtig een vriendschaps-

Een aantal werknemers midden de jaren vijftig op de oprit van de drukkerij.
Vooraan v.l.n.r. Robert De Bruycker, Raymond Janssens, Gaston Van Gelder,
Jenny, Roger Crowth en Wilfried Keppens.

Achteraan in het midden Florimond Lecrauwaet en tweede van rechts Julien Vangansbeke.

band koesterde.

Vrij vlug besloot ik mij niet langer op de bonkige kasseiwegen in de Gentse wijk Brugse Poort, maar via een heel wat kortere maar helaas onverharde en onverlichte weg naast de toen alom bekende zavelputten, uitgebaat door Drongenaar Emiel Van Hoorebeke, naar de drukkerij in de Jutestraat te begeven. Op de scheiding van Drogen en Mariakerke liep de zanderige weg een twintigtal meter stevig op. Pas op het grondgebied van Mariakerke werd het een gekasseide straat met een fietspad uit sintels. De straat eindigde op de wijk Het Zandeken aan het einde van de Brugse Steenweg. Je had er ook een gelijknamig café. Dat de straat tegenwoordig Zandloperstraat heet, hoeft geen verder betoog. Aan de ene kant van de straat had je de haringdrogerij Parlevliet en aan de andere zijde paalde de achterkant van het kerkhof van Mariakerke.

Er was nog een korter traject van mijn ouderhuis naar de drukkerij: een echte, amper een boerenkar brede, veldweg waar ik 's zomers tussen grazige weiden

en korenvelden fluitend door het mulle zand fietste. De weg heet Valkenhuisweg en komt, via de Driepikkelstraat, uit tegenover het begin van de Jutestraat. Wanneer ik me langs deze weg naar de drukkerij begaf, genoot ik volop van de geur van de natuur, maar toen ik vlak voor ik de Driepikkelstraat inreed een grote stadsmestvaalt passeerde, probeerde ik niet langs mijn neus in te ademen.

Grote oplagen afgewerkt drukwerk voor klanten ver in de provincie of Brussel werden tot omstreeks 1960 verzonden met de grote donkergroene vrachtwagens van de Belgische Spoorwegen met op de zijkanten in het wit het ovaal embleem met de letter B erop geschilderd. Kleinere oplagen voor plaatselijke klanten werden soms afgeleverd met een stootkar die men huurde. De eerste bestelwagen van de drukkerij was een Volkswagen met schuifdeuren. Er werd me opgedragen op de zijkanten de slogan en de naam en het adres van de drukkerij te schilderen in het Nederlands en het Frans. Maar toen tijdens de vijfjaarlijkse Bloemencorso door de Gentse binnenstad de Franse tekst door flaminganten op de korrel werd genomen, moest ik de reclame onverwijld verwijderen.

Het refertje waar we, bij een gezellig praatje, tijdens de schaftijd tussen twaalf en dertien uur onze honger en dorst stilden. Rechts vooraan staat voor het personeelslid, Jan Stadius, een halfvolle literfles melk en een wekker waarop hij in de gaten hield wanneer we het werk moesten hervatten. Arbeiders die in de buurt van de drukkerij woonden, gingen thuis middagmalen.

Zolang er geen vrachtwagen van de drukkerij beschikbaar was, deed ik met de tram van lijn 3 soms boodschappen, zoals teken- en schildersbenodigdheden halen bij het huis Warie op de Nederkouter. De bouw van de trams was toen bijlange nog niet zo gestroomlijnd als tegenwoordig. Heerlijk eraan was dat bij snikheet weer een buitendeur van het voorbalkon kon openstaan, zodat een verfrissend windje voor soelaas zorgde. De bestuurder van die tramlijn was vaak een zwijgzame man met zo'n een stroef gezicht dat hij de bijnaam Het ijzeren masker had gekregen. Ook moest ik af en toe naar de winkel De Schampheleire in de Veldstraat, enig huis waar een bepaalde soort doorzichtige plasticvellen werden verkocht. Toen ik bij oudere collega's de naam van de winkel uitsprak, begonnen ze telkens te gniffelen, omdat die zaak in vroegere tijden in Gent gelijkstond voor het verdoken verkopen van capotes anglaises. Bij mooi weer durfde ik aan de halte van de Koornmarkt, waar ik voor de terugrit stond te wachten, aleens de aankomende tram 3 voorbij laten rijden om, tot de volgende, nog een poosje te genieten van een hap frisse lucht en het zicht van flanierend vrouwelijk schoon. In acht genomen dat de tijd toen nog als het ware stilstond en ik achter mijn tekentafel uitkeek op een blinde muur, zal niemand mij dit nu kwalijk nemen, denk ik.

Als lithografisch tekenaar kwam ik in aanraking met heel wat ontwerpers van affiches en pancartes, wier creaties ik, kleur voor kleur op zinkplaat overbracht. Ik denk aan de Gentse illustrator Nojorkam en de affichetekenaars Julien Key, Frans Van Immerseel en Herman Verbaere. Van Julien Key herinner ik mij een affiche voor een Belgisch paviljoen op de Wereldtentoonstelling in 1958 en van Frans Van Immerseel affiches over historische Vlaamse stoeien.

Met Herman Verbaere had ik jarenlang een innige band. Hij was het immers die mij als leraar grafisch tekenen aan de Stedelijke Jongensvakschool CNR een job in drukkerij Colier heeft bezorgd. Behalve een origineel ontwerper van affiches, was hij een, eerst in de trant van Jacob Smits en later de Amerikaan Edward Hopper, verdienstelijke kunstschilder van talloze pittoreske dorps- en stadszichten uit hoofdzakelijk de Vlaamse provincies. Als leraar grafiek bracht hij zijn leerlingen in contact met de belangrijkste recente ontwikkelingen in de toegepaste grafische kunst waarin, als uitloper van Bauhaus, die van Zwitserland de bijzonderste plaats innam. Zijn eigen stijl als grafieker herinnerde aan die van de Fransman Cassandre. Geboren Wetteraar kwam Herman Verbaere iedere dag naar school in een modieus pak en nam hij tegenover zijn collega's vaak een hooghartige houding aan. Hij schroomde er zich niet voor om tegen andere leraars van de school die voortreffelijk Nederlands spraken, Wetters te spreken. Bij zijn leerlingen had hij de bijnaam *De peet* omdat hij betweterige leerlingen durfde afsnauwen met: 'Ik ben ne

peet, en gulder kunt nog niets.’

Andere leraars waar ik in de tekenklas les van kreeg waren Lucien De Rycke en Jacques Vermeulen. Eerstgenoemde genoot destijds vooral bekendheid als de decorontwerper van de Gentse Opera. Van hem heb ik geleerd het alfabet in drukletters te tekenen en de juiste ruimte te bepalen tussen alle mogelijke lettercombinaties. Wat me ook is bijgebleven is zijn verbazingwekkende vaardigheid om, met beide handen tegelijk, twee volkomen symmetrische ornamenten op het bord te tekenen. Jacques Vermeulen was een beminnelijk man, met een grote zin voor netheid: een inktvlek op je papier aanzag hij, hoe klein ze ook was, als een vloek. Toen ik in zijn klas zat was hij pas voor de leeuwen geworpen. Om de soms verhitte gemoederen van de leerlingen te bedaren, vertelde hij met succes de avonturen die hij als krijgsgevangene in Duitsland had beleefd.

Een technische leraar aan de school die eveneens een grotere invloed op de ontwikkeling van mijn vakkennis had, was de lithografische drukker Achiël Grootaert, een bijzonder strenge maar bekwame vakman. Net als het gros van de leerkrachten had hij onder de leerlingen een bijnaam, in zijn geval was dat *Senefelder*. Dit naar de familienaam van de Duitse uitvinder van de lithografie, procedé dat, kortweg, gebaseerd is op het eenvoudige principe van de afstoting van water en vet. In het midden van het klaslokaal stond een grote, logge lithografische pers die boven alles uitstak en de leerlingen ‘de olifant’ noemden. Telkens weer drukte meester Grootaert ons op het hart dat een drukker wiens pers, handen en werkpak besmeurd waren met inkt een slechte drukker was. Nauwgezet lette hij erop, dat het er in zijn klas nooit losbandig aan toeging. Toen we door hem ondervraagd werden over wat hij ons de voorbije week had geleerd, probeerde een leerling de toets te ontwijken door te vragen even naar het toilet te mogen gaan, waarop de leraar hem op een keer stoïcijns vroeg: ‘Heb je soms een konijnenblaasje, jongen?’

Ten slotte wil ik ook nog de leraar Lode Hoste vermelden. Hij gaf ons wat genoemd werd: algemene vakken. Hij was een leraar naar wiens lessen ik begeistert luisterde. Ik herinner mij hoe hij ons kort en bondig maar toch accuraat de kunstgeschiedenis van de westerse beschaving sinds de Grieken bijbracht. Hij was ook de enige leerkracht waar ik les van kreeg, die ons aanzette een boek te lezen uit de schoolbibliotheek.

Bijlange niet alle leerlingen die in mijn tijd aan de jongensvakschool CNR een opleiding voor de grafische sector hadden gevolgd, bouwden nadien in dit vak een jarenlange loopbaan uit. Er waren er niet weinigen die na enige tijd de drukkerswereld verlieten om brandweerman of politieagent te worden – wat misschien wel hun kinderwensdroom was.

Links: baas-zakenman Clément Morraye tijdens zijn dankwoord ter verwelkoming aan de genodigden op een van de feesten die hij had georganiseerd.

Rechts: kunstschilder-graficus Herman Verbaere die vele honderden jongeren met tekentalent opleidde in de bekende Gentse stedelijke vakschool CNR.

Maar nu terug naar de drukkerij waar ik mijn boterham verdiende. Een paar jaar nadat ik er begon te werken, veranderde de naam Colier in Morjos. Een door de eerste lettergrepen van Morraye Joseph, de vader van de grote baas van de drukkerij, Clément Morraye, gevormde naam. Clément Morraye was een heel belangrijke Gentse zakenman. Hij was onder meer stichter van de Internationale Gentse Jaarbeurs en de Internationale Club of Flanders en voorzitter van de Gentse Haven. Hij was ook consul van Italië voor de provincie Oost-Vlaanderen, een vooraanstaand lid van de Gentse Rotaryclub en deken van de Gentse wijk waarin de straat van zijn woonplaats, de Lange Violettestraat, lag. In die functie was hij jarenlang aanwezig op alle belangrijke kerkelijke plechtigheden in de Sint-Annakerk.

Als Clément Morraye niet in het binnen- of buitenland op zakenreis was, bracht hij op het einde van de week een bezoekje aan de drukkerij om er het zakencijfer te bekijken. Van sommige van die zakenreizen bracht hij soms verslag uit ten paleize bij koning Boudewijn, stond in de krant. Van drukkende hij nauwelijks iets. Maar dat hoefde ook niet. Belangrijker was dat hij

ons door zijn veelzijdige relaties in de zakenwereld werk bezorgde. Zo verzorgde Morjos jarenlang vele stapels drukwerk voor de vliegtuigmaatschappijen Sabena en Alitalia, Belgische Radio en Televisie, Belgische Wielrijdersbond, Belgische Spoorwegen, Het Rode Kruis, Compagnie Maritime Belge, Bank Van Brussel, Procter & Gamble, Sidmar, Bekaert, Union Chimique Belge, Dow Chemicals, Keukens Bruynzeel, Plascobel, Electrolux, ICI Pharma, Dunlop, Erta, Rectavit, enzovoorts.

Aangezien Clément Morraye heel die tijd in de Lange Violettestraat ook nog een zaak in allerlei benodigdheden bestemd voor brouwerijen en stokerijen had, zoals het product Norit, verzorgden we ook vaak drukwerk voor die bedrijfssector. Zo ontwierp en lithografeerde ik verscheidene etiketten voor jeneverflessen en passe-partout affiches voor brouwerijen en limonadefabrieken om er feesten, kermissen of sportwedstrijden op aan te kondigen. Ook ontwierp ik etiketten voor textielwaren. Op die druksels stond nooit mijn naam vermeld – iets waar ik absoluut geen bezwaar tegen had.

Net als ik beoefende baas Clément Morraye in zijn vrije tijd de schone letteren, met het verschil dat ik dat deed in het Nederlands en hij in het Frans. Op zijn naam stonden een paar gedichtbundels, boeken over wijn en het libretto van een opera. Net zo goed als hij zijn weg wist in de industriële wereld had hij goede contacten in de culturele sector. Zo gebeurde het dat hij op een keer met een of andere hoge piet van de BRT binnenviel in de afdeling waar ik werkte, en hij met een weids gebaar en een gezonde blos op zijn wangen zei: ‘De jonge mannen die hier werken beschouw ik allemaal als het mijn zonen.’ Niet dat ons uurloon daardoor hoger werd, maar eerlijk is eerlijk: toen gedurende de eerste grote olieschok in 1973 de opdrachten zo flink terugliepen dat wij de ongeveer twee maanden de helft van de week met onze duimen zaten te draaien, moest geen van ons aan de dop staan.

Clément Morraye was bij de man in de straat bijlange niet zo bekend als de opeenvolgende burgemeesters van en eerste ministers uit de Arteveldestad sinds WO II, maar voor de welstand van veel werknemers uit Gent en de regio betekende hij minstens evenveel als hen.

Persoonlijk ben ik mijn baas Clément Morraye om twee redenen nog steeds bijzonder dankbaar. Ten eerste omdat hij me toen ik omstreeks mijn twintigste twee keer naeen maanden thuiszat met een longontsteking niet de buitenwacht gaf, en ten tweede omdat hij ettelijke jaren later zo bereidwillig was om mijn vriend Daniël Van Ryssel en ik toe te staan om op de drukpersen van Morjos aan een schappelijke prijs de eerste poëziebundels van de rijke Gentse Yang Poëziereeks te drukken. De dichtersziel van Clément Morraye staat in mijn ogen daarom nog altijd buiten kijf.

De nieuwe tijd

In het begin van de jaren zestig werd het duidelijk dat het machinepark van de drukkerij grondig aan modernisering toe was. Zo werden een na een de aftandse drukpersen gesloopt en vervangen door drie splinternieuwe. Een grote twee-kleuren pers en twee kleine één-kleur persen. Na het kopergedeelte van de mechanische lithografische pers te hebben gedemonteerd, verscheen de bonkige handelaar in oud ijzer, Gerard Herteleer. Met een indrukwekkende moker, die hij als een pluimpje hoog boven zijn hoofd zwierde, verbrijzelde hij het gietijzeren karkas van de pers. Tegelijk met de moderne offsetpersen beschikte de drukkerij ook over een nieuwe snijmachine. Alles samen een ferme investering.

De twee lithografische handpersen en bijhorende stenen werden verkocht aan de Gentse kunstschilders Jean Bilquin en Hugo De Clercq. Laatstgenoemde werkte tijdens de beginjaren van de drukkerij, vlak na WO II, er een poosje als graficus. Andere jonge kerels die er destijds werkten, waren de grafici Henri Parmentier die zijn creaties ondertekende met Tex en die nadien zijn talent te gelde ging maken in de USA, en Willy Seeuws die voor de Socialistische Partij senator werd, alsook de typograaf Prosper De Smet die als opmaker in drukkerij Vooruit ging werken en als dichter en romancier enige faam verwierf en, onder het pseudoniem Polleke Plum, in de kranten Vooruit en de Morgen wekelijks een sappige column schreef. Voornoemde figuren waren, net als ik, voor de grafische sector opgeleid in de Stedelijke Jongensvakschool CNR, in de regio destijds veruit de grootste kweekvijver voor velerlei takken in die sector van de industrie.

Zoals ik al opmerkte, werd lithografisch drukken van handelsdrukwerk vanaf eind de jaren zestig te tijdrovend en aldus niet langer economisch verantwoord. Het aloude kunstige vak dat veel handvaardigheid vereiste, werd dan alleen nog uitgeoefend door lithograferende plastische kunstenaars die, als ze niet beschikten over een pers, voor het afdrukken van hun werk op hun wenen bediend worden bij de befaamde Antwerpse fotogravure De Schutter of in het Rijkscentrum Frans Masereel voor Grafische Kunst in Kasterlee.

Ook qua personeel veranderde in de drukkerij toentertijd het een en het ander. Nieuwe, meestal jonge drukkers en helpers werden aangeworven. Velen kwamen en gingen. Slechts twee van hen ontpopten zich tot volwaardige vakmannen: Freddy Kinnaupenne, die later chef werd in nabijgelegen drukkerij Van Melle, en Georges Dhaenens die, zoals zoveel offsetdrukkers destijds, zijn beroepsloopbaan was begonnen als typograaf. Geleidelijk was het ook zo dat de directie het zich toen niet langer kon veroorloven te investeren in de opleiding van jongeren die bij hun aanwerving niet de minste scholing achter de

rug hadden.

De specialiteit waarin mijn leermeester Jules Van de Velde uitblonk was het graveren van naamkaartjes in lithografische steen. Wie zo'n exclusief kaartje wou hebben, moest diep in de portemonnee tasten. Toen hij de minuscule krulletters graveerde, droeg hij, behalve een gewone bril, zo'n vier vingers ervoor, als een soort loep, nog een speciale bril met heel lange veren, die dankzij een stevige elastiek achteraan zijn hoofd op zijn plaats bleef zitten.

Tijdens de eerste helft van de jaren zestig stopte mijn leermeester, de zeventig al voorbij, met werken. Een decennium lang had ik toen zijn raad zo goed mogelijk opgevolgd. Al een poosje lijdend aan een hartkwaal ging hij dan terug naar Frankrijk, waar hij een groot deel van zijn leven had gewoond en gewerkt. Samen met zijn vrouw vertrok hij op een dag naar het Normandisch kustplaatsje Cabourg waar hij een optrekje had. Niet zolang nadien vernamen we zijn overlijden.

Chef d'atelier Jules Van de Velde was een groot vakman maar als mens kwam hij soms kleintjes uit de hoek. Een paar voorbeelden. Tegen hen die iets probeerden te doen dat volgens hem onmogelijk was, zei hij: 'Je moet niet in een viool pissen om een schone klank te hebben.' Toen de werknemers in de drukkerij die gesyndiceerd waren door een staking de drukkerij platlegden, sprak hij hen daar in de volgende bewoordingen over aan: 'Ik vind het schandalig en dom. Beseffen jullie wel goed dat je zonder ons niets te vreten zouden hebben?' De dooddoener 'Communisten zijn allemaal smeerlappen, maar alle smeerlappen zijn geen communisten' die hij te pas en te onpas gebruikte, sluit perfect aan bij zijn harde oordeel over stakers.

Na het vertrek van Jules Van de Velde kreeg de drukkerij in de persoon van de Brusselaar met de familienaam De Wolf drie jaar een nieuwe atelierchef. Er ging geen dag voorbij of hij wou bewijzen hoe hij van alles verstand had. Helaas gold dat tienmaal meer wat betreft zijn kennis van mechaniek dan van het eigenlijke drukken. In de zakken van zijn stofjas stak altijd een kleine Engelse sleutel waarmee hij een schijnbaar losse moer vastdraaide. Toen hij met elan als meneer De Wolf in de drukkerij zijn intrede deed, was hij vergezeld van een, eveneens Brusselse, drukker waarvan ik mij herinner dat hij een kapotte knie had en zijn helper aan de pers hem moest helpen op te staan als hij op zijn hurken had gezeten. Merkwaardig aan die drukker was ook dat hij frieten at met, in plaats van mayonaise of pickles, confituur op. Slechts een paar maanden mocht de gemoedelijke dikkerd zijn vakkennis in de drukkerij tentoonspreiden.

Tot in de jaren zeventig deden veel kleine maar ook grote drukkerijen in Gent en omgeving voor typografisch en fotografisch zetwerk, dat wil zeggen zinken clichés of offsetfilms, nog een beroep op zelfstandige vaklui. Zo wendde

drukkerij Morjos zich tot Alex Conincks in de IJskelderstraat voor linotypezetsel en, vele jaren later, tot Daniël Staessen uit Sint-Martens-Latem voor fotozetsel.

Ik herinner me nog levendig twee reproductiefotografen die voor de drukkerij werkten: Willy De Wulf uit de Hoogstraat en, vooral, Willy Goesaert, die in de Sleepstraat woonde en zich van zwart-wit portretfotograaf had omgeschoold tot reproductiefotograaf. Toen ik hem leerde kennen baatte hij er een winkel uit met twee etalages. In de ene etalage lagen tabaksartikelen en in de andere onder meer naaktfoto's van baby's op een schaapsvel die hij soms met waterverf had bijgekleurd. Het moet gezegd dat de man, ondanks zijn verouderde camera's, soms wonderen verichtte. Fotogravure De Wulf maakte ook zinklichés. Mijn oudere dorpsgenoot Roger De Cramer was er jarenlang meesterknecht voor hij leraar werd aan de drukkersafdeling van het Sint-Lucasinstituut in de Schouwvegersstraat. In het grote herenhuis waar Fotogravure De Wulf gevestigd was, hing vooral in het souterrain altijd een

Kiekje van de werknemers op het memorabele feest ter gelegenheid van het zilveren huwelijksfeest in 1958 van baas Clément Morraye. Vooraan zitten v.l.n.r. de oudsten van het gezelschap Jules Van De Velde en Jan Stadius.

Achteraan staan Florimond Iescrauwaet, Wilfried Keppens, bureelbediende Malschaert, Georges Dhaenens, Robert Bekaert, Raymond Janssens, offsethelfer Cyriel, uw enthousiaste dienaar en handelsreiziger de Brauwere.

dompige geur van chemicaliën.

Tussen 1958 en 1965 organiseerde baas Clément Morraye memorabele feesten waarop zijn gezin, enkele van zijn beste vrienden en al zijn werknemers werden uitgenodigd. Het eerste feest dat ik meemaakte, ging door in een grote zaal boven de horecazaak Trattoria aan 't Zuid. Na de onvermijdelijke speeches en te hebben genoten van vele pikante Italiaanse gerechten werd er gedanst. Het was een zwoele avond in augustus. Om de dorst te lessen schonken obers zo om het kwartier ons glas vol chianti. Heerlijk, maar 's anderdaags met pijnlijke gevolgen. De volgende keren mochten we ons bijzetten in de grote feestzaal van de Jaarbeurs in het Citadelpark en in café 't Tonneken in de Lange Violettestraat, het lokaal van de plaatselijke dekenij. Op het menu van laatstgenoemd feestmaal stond Gentse waterzooi. Om de stemming erin te houden zorgden een paar werknemers voor sketches en een muzikje met een drumstel, elektrische gitaar en accordeon. Maar echt memorabel aan die avond op 22 november 1963 was, dat we aan tafel enorm werden opgeschrikt door de moord op president Kennedy.

Een paar keer werd de werknemers van de drukkerij gevraagd of ze geen zin hadden om met de drukkersbazen uit het Gentse met een bus van op de Koornmarkt mee te reizen voor een bezoek aan een vakbeurs of bedrijf waar de nieuwste uitvindingen met een woordje uitleg te bezichtigen waren. Zo herinner ik mij een uitstap naar de Brusselse firma Bonte, vooral bekend om de verkoop en het herstellen van drukpersen. Slechts twee van de circa vijftien werknemers van de drukkerij voelden er iets voor om mee te reizen: Lucien Van Heydegem, de chauffeur van de drukkerij, en uw dienaar. In de firma Bonte aangekomen werden we vergast op een natje en een droogje. Na een uurtje vonden mijn vriend ik dat wij in het gezelschap er maar bijliepen voor spek en bonen en kozen we het hazenpad. Mijn vriend kende, door de talloze ritjes naar Brusselse klanten, de wijk vlakbij het Noordstation, waar in de Rue Gaucheret de firma Bonte gevestigd was, op zijn duimpje. Tijdens onze wandeltocht door de belendende straten genoten we van de frisse lucht en... de meisjes van plezier die in uitstalramen begonnen waren aan hun dagtaak.

Eind de jaren zestig gaf Clément Morraye de drukkerij geleidelijk in handen van zijn Italiaanse schoonzoon Alberto Guelfi. De gloriejaren van de West-Europese economie naderden hun einde, maar de dynamische jonge man zorgde er voor dat de drukkerij niettemin nog voldoende opdrachten kreeg. Naast zijn landstaal kon hij zich vrij behoorlijk uitdrukken in het Frans, maar wat het Nederlands betreft beperkte hij zich tot 'goete tag' en 'alles ok'. Mij sprak hij soms, enigszins spottend bedoeld, aan met 'Le poète sans souci'. Hij moest eens hebben vermoed hoe vleidend dat bij mij overkwam.

Begin de jaren zeventig was de tijd dat de loonschalen in de drukkerijen in Gent en de provincie eindelijk werden gelijkgeschakeld met deze in het Brusselse. Gedurende de jaren vijftig en zestig lag het uurloon van een drukker in de hoofdstad voor hetzelfde werk als hier 10 tot 25% hoger. Daardoor kwam het dat toen veel bekwame Gentse vaklui jarenlang met de trein naar hun werk pendelden. Soms streken ze voor hun verplaatsing een vergoeding op, maar waren ze elke werkdag in vaak overvolle treinstellen anderhalf uur langer weg van huis. De Brusselse drukkerij waar toen nogal wat Gentenaars gingen werken was Marci, vooral bekend om de heel grote straataffiches uit verscheidene delen die er van de persen rolden.

Toen in de eerste helft van de zeventiger jaren de olieprijs gestaag steeg, heerste er, zowel bij de bazen als bij hun personeel, in de westerse economische wereld terechte paniek. Gelukkig voor de werknemers in de grafische sector was die terugval voor hen maar van korte duur. Als gevolg van de plotselinge enorme stijging van de energiekosten moest, om hun koopkracht min te handhaven, hun wedde voortdurend worden opgetrokken. Aldus stelde ik vast dat mijn uurloon op minder dan vijf jaar bijna was verdubbeld.

Na het verdwijnen van de lithografische persen schakelde men om het te drukken gedeelte vast te leggen op de offsetplaat resoluut over op het fotografisch systeem. Daardoor was er voor mij ineens heel wat minder tekenwerk dan voordien. In plaats van het echte lithografische tekenen met chemische inkt rechtstreeks op de steen of zinkplaat, moest ik nu werken met met dekverf op een lichtjes gekorrelde film of met Oost-Indische inkt op papier. Voor het maken van een grafisch ontwerp deed men bijna uitsluitend nog een beroep op een reclamebureau. Aanvankelijk leek het dat ik door voornoemde grote omschakeling tussen twee stoelen ging vallen, maar toen ik enige maanden later op een keer amper één dag ziek was, bracht de baas me thuis een bezoekje om te vernemen wanneer ik opnieuw zou kunnen beginnen werken, waardoor het me leek alsof ik al onmisbaar was geworden.

Ondanks de van dan af broodnodige grondige aanpassingen door snelle technologische ontwikkelingen in de drukkersstiel waarvoor de directie van Morjos, en ook nog talloze andere Gentse drukkerijen, bij gebrek aan de nodige grote financiële middelen nauwelijks aandacht hadden, boerde de zaak gelukkig nog vrij goed verder. Van herhaalde technische werkeloosheid bleven veruit de meeste werknemers toen nog gelukkig gespaard.

De miserie met de tewerkstelling in de drukkerij begon pas toen de nieuwe baas Alberto Guelfi omstreeks dezelfde periode wegens familiale omstandigheden de drukkerij verliet en in Brussel een nieuwe drukkerij begon. Met als klap op de vuurpijl dat hij, om ginds van start te gaan, drukkerij Morjos tegelijk enkele grote Brusselse cliënten afsnoepte.

Om de drukkerij verder te zetten besloot chef Jean Bonnaffé na een poosje ze over te nemen. Uiteindelijk zou hij ongeveer veertig jaar lang werken in de drukkerij, de eerste helft als werknemer en de tweede als werkgever. Hij werd baas met naast zich als vennoot Fernand D'hondt, die voordien onder meer public relations deed voor het bekende plasticbedrijf Plascobel. Hoewel de man zich o zo graag uitdrukte in het Frans, drong hij er op aan dat, gezien de tijdgeest, de naam van de drukkerij vlug moest verengelst worden in Morjos Printers. Als op onze werkfiche het woord 'Urgent' was onderlijnd, hadden wij het over 'Sprinters'. Met de stresserende werkdruk hadden vooral de drukkers te kampen. Het gevolg daarvan was dat ik menige van hen, en zeker niet altijd de minst bekwame, hun goed betaald beroep weten opgeven.

Van de grootse plannen die de nieuwe vennoot nogal blufferig had verspreid, de drukkerij op korte tijd danig te moderniseren, kwam er in de reproafdeling waarin ik werkte behalve een piepkleine donkere kamer met een eenvoudige reproductiecamera, nauwelijks iets noemenswaardigs terecht. De donkere kamer was het domein van mijn collega Dick George, die na het opdoeken van de Morjos Printers in de nabijgelegen Lijnwaadstraat een offsetdrukkerijtje begon.

Op een keer organiseerde de directie een algemene vergadering waar de werknemers hun wensen en grieven mochten uiten, maar nadat een drukker Fernand D'hondt een netelige vraag had gesteld, die hij op gewiekste wijze wist te omzeilen, eindigde het gesprek abrupt, en zei hij tot slot dat wij voor het kwartier dat de vergadering had geduurd 's anderendaags dezelfde tijd gratis moesten overwerken. Inspraak in het beleid bleek voor de man niets meer dan een bliksemafleider van zijn problemen te zijn. Een tweede overleg kwam er uiteraard niet.

Uiteindelijk bleef baas D'hondt alleen hameren op het feit dat wij, werknemers, meer multifunctioneel moesten worden. Het heeft tussen hem en mij nooit echt goed geboterd. Toen hij mij op een keer aanmaande een vrij dure aërograaf te kopen om foto's op een folder van wasmachines bij te werken, zei ik hem dat hij beter een goede fotograaf in de arm had genomen. Na dat voorval ontweken we elkaar zoveel mogelijk.

Door de om de zoveel maanden kwakkelende economie en de door de directie nauwelijks financieel bij te benen enorme evolutie én doordat ik weinig zin had om multifunctioneel te zijn, was ik de eerste helft van de jaren tachtig regelmatig technisch werkloos. Door bemiddeling van reproductiefotograaf Willy Goesaert kon ik deze vervelende situatie wat verzachten door in de avonduren met pen en penseel wat bij te klussen voor onder meer de Gentse drukkerijen Snoeck-Ducaju, Van Autreve en Van den Hende en Sint Joris uit Sint-Denijs-Westrem.

Uiteindelijk verliet ik begin september 1985, na er tweeëndertig jaar te hebben gewerkt, Drukkerij Morjos Printers om te gaan werken in de kunstdrukkerij Imschoot op de Gentse Burggravenlaan. Ik beleefde er acht onvergetelijke jaren tot aan mijn brugpensioenleeftijd in 1993.

Het daaropvolgend decennium verdwenen, in alfabetische volgorde, op vrij korte tijd vier min of meer grote Gentse drukkerijen met een heel lange traditie en faam: Imschoot, Morjos Printers, Snoeck-Ducaju en Van Melle. Door het nieuwe procedé van digitaal drukken, vielen ook veel kleine drukkerijen die hoofdzakelijk afhingen van gelegenheidsdrukwerk zoals geboortekaartjes en doodsprentjes, bij bosjes. Zoals slechts enkele decennia voordien alle grote handelsbedrijven stilaan al hun drukwerk voor intern gebruik zelf begonnen drukken op bureeloffset-persjes, begonnen begrafenisondernemers nu hun doodsbriefjes en -prentjes digitaal vrij goedkoop zelf te drukken.

De voormalige drukkerij Colier annex Morjos(printers) is tegenwoordig hereschapen in een prachtige kringloopwinkel met ingang langs de Brugsesteenweg. Eénmaal ben in de lokalen waar de drukkerij gevestigd was, uit nieuwsgierigheid binnen geweest. Toen ik, na jaren, de rode tarmacvloer betrad in de afdeling waarop ik ontelbare uren had gelopen, was ik een minuutje de kluts kwijt.

Einde van het verhaal over de, al bij al, aangename jaren die ik er beroepshalve doorbracht tussen 1953 en 1985.

Julien Vangansbeke